

משמעות של מצות שמיטה

[פרשת בהר, (שיחה 2) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

פרשתנו מתחילה בפסוק "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר". (ואח"כ מפרטת כמה מעניני שמיטה). רש"י מביא שאלת חז"ל: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני? והרי כל המצוות נאמרו מסיני! אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני".

ובזה גופא צריך עיון – מדוע ללמד לְקַח-אֶמוּנָתִי זה, דוקא ע"י מצוה מסוימת זאת? חוץ מתירוצו של רש"י על-אתר, אפשר להטעים הדבר בגלל מרכזיותה של מצוות שביעית, מעל לכל שאר המצוות. ראייה נוספת לחשיבותה, שלימדונו חז"ל שבעוון ביטול מצוה זו, גלות באה לעולם. לפי גודל העונש, נוכל לדעת גודל הענין.

בתחילת ספר "משנת יוסף" (ר"י ליברמן) מביא טעמים מרובים כיד הבקאות הטובה עליו, למצוותנו זאת. היום נתרכז בשלושה מהם.

ראשית: האמונה החיונית שהקב"ה ברא שמים וארץ, ואנו רק גרים ותושבים עליה.

- כמו שבמושג שבת בכל שבוע ושבוע אנו למדים שאין לנו שום ריבונות עלי אדמות, אלא דיננו כאריס בעלמא (עיי' רש"י הירש, שמות דף תסו ד"ה אם נתבונן). כך בשנה השביעית "כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה, כג).
- וכמו שבמצוות שבת כל שבוע, המקיים החוקים המעשיים, ולא שם לבו לתוכן הפנימי, מאבד עיקריותה של המצוה (ר"א אבן עזרא על שמות כ"א. וכן דברי ר"א בן הרמב"ם, "המספיק לעובדי ה'", דף טו), כך בענין מצוות שמיטה. ולא לחינם קשרה התורה קשר בין ב' המצוות הללו. [שבת ושמיטה].
הנה התורה (כה, בז) מזכירה השרש "שבת" 7 פעמים בענין שביעית. "ושבתה הארץ שבת... ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לחי... שנת שבתון יהיה לארץ. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה". אין ספק כי רבים הם החטאים שהאדם נכשל בהם בגלל חוסר ההבנה הבסיסית שחיו ומציאותו באו לו בהשאָלָה בלבד. האדם הסיח דעתו שהוא בסך הכל יציר-נברא ואין לו שום זכויות "בעלות". ואשרי האדם ש"מכיר את מקומו" ונוהג בהצטמצמות ואיפוק, לפי דרגתו האמתית. זוהי חובת ההתבוננות כל שבוע בענין שבת (=ללמד על בריאת העולם, יש מאין). הרי ע"י מצוות שבת האדם חוזר לדעת של אמת. והוא הדין בענין מצווה כללישראלית זו של שמיטה.

טעם שני, נודע לנו ע"י ר"א אבן-עזרא (דברים לא/ י"ב): "למען ילמדו. כל השנה, גם כן השבת". ומפרש "יהל אור" דבריו (בחומש "מחוקקי יהודה") "ילמדו כל שנת השמיטה, וכן כל שבת משאר השנים". כלומר, ע"י ניתוק "ידיים עסקניות" מן הפעילות בפרנסת האדם, יהיה לאדם פנאי מתאים להגות בתורת ה'. יש כאן השלכה לזמננו, גם לאלו שאינם מתפרנסים מעבודה חקלאית, להרפות מן העיסוק בחומריות. "שבת הארץ" הוא שגם האדם ישוב למקורו ולרעננותו הרוחנית.

טעם שלישי, שמענו מהרמב"ם (מור"ג/לט): "לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם, כמו שנאמר,

"ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה" (שמות כג, יא).

בלי ספק, התורה הרחיבה נימוק זה באומרה "וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו" (דברים טו, ב), כלומר ביטול כל חובות-כסף. יתרה מזאת, התורה ידעה לב עקוב שיש לבני אדם, שבגלל מצוה זו עלולים הם להימנע מלתת הלוואות לאחיהם בני ישראל, במיוחד כאשר הימים מתקרבים לשנת השמיטה, "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר... ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו, וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (טו, ט). וראינו בב"ב (י). ממלת "בליעל" שההימנעות מלתת לו הלוואה נחשבת לחטא קשה כמו ע"ז, ומגיע לאדם מיתה מנוולת כעובד ע"ז אם נכשל בזה. מפליאה אותנו לשונו של ספר החינוך (מצוה ס"ו): "חז"ל אמרו שהאדם מרוחק ונמאס ונתעב ונאלח ומשוקץ עד שקרוב להיות מיאוסו כמיאוס ע"ז, אם יש לו (ממון) ומושך ידו ממצוה זו" (של הלוואה). וזה מבוסס על הגמרא הנ"ל.

וכך לשונו של "כלי יקר" (דברים לא, יב) – "שנת השמיטה גורם גם כן ההקלה והשלום, ע"י שלא יזרע ולא יצמח בו ואכלו אביוני עמו, כי אינו רשאי להחזיק בתבואת השבע כ"בעל הבית". וזה בלי ספק סיבת השלום, כי כל דברי ריבות נמשכים מן מדת "שלי שלי". וזה אומר "כולה שלי" וזה אומר "כולה שלי". ובשנת השביעית הכל שווים, וזה באמת ענין השלום".

בעל "אור החיים" הדגיש זאת במיוחד: "לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך" (ויקרא כה, ו). ושואל: אחרי שכבר פירט כל הפרטים, בשביל מה להקדים "לכם"? ועונה: דלא כמו במצוות צדקה שיש מצוה להקדים "עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת" ושאר הקדימויות, במצוות שביעית כולם שווים ממש, "לכם" מכליל את כולם בשוויונות, עד שכאשר כבר אין ירקות-השדה או פירות-האילן מצויים לשימושם של בעלי-חיים, אזי נאסרו הירקות ופירות לבני אדם ג"כ. (במיוחד לשיטת הרמב"ם שאין 'ביעור' אלא שריפה).

הרעיון הנשגב של שוויון כל העם בשנת השביעית, רעיון זה היה צריך להשפיע על שאר ששת השנים אחר כך. בזה עלינו לשמוע דבריו הנפלאים של רבי משה אלשיך.

במסכת סנהדרין (דף לט). מסופר שמין אחד שאל את ר' אבהו: "אלהיכם גחון הוא (משחק בנביאיו) שאמר ליחזקאל 'שָׁכַב על צדך השמאלי' (יחזקאל ד). אתה הוא תלמידא, ושאל, מאי טעמא דשביעא? אמר להם ר' אבהו - אמינא לכו מילתא דשויא לתרוויכו. (אענה לשניכם תשובה אחת).

אמר הקב"ה לישראל: זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא. והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו. מנהגו של עולם, מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה, אם אכזרי הוא הורג את כולם. אם רחמן הוא הורג את חציים. אם רחמן מלא רחמים הוא, מייסר הגדולים שבהם בייסורים. אף כך הקב"ה, מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל".

מהרש"א שם מקשה, מה ענין זה לזה? איך מתקשרים שתי הבעיות יחד? ועונה על כך מהר"ם אלשיך שהשאלה היתה כי מנין השביעיות עצמן היו רק 70 שנים, ובכן למה נענש יחזקאל ששכב על צדו משך 390 יום, [=מספר שנות עוונם משנכנסו לארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה. / מצודת דוד ליחזקאל ד, ה] יום לשנה על כל התקופה (כולל שנות חולין), מעבר לשנות השמיטה? וזוהי בדיוק אותה שאלה של המין על מה חרי האף הגדול הזה?

ועל זה ענה ר' אבהו שבני ישראל שכחו במכלול כל אותם השנים (וגם בשנות החולין) מי הוא "בעל הבית" האמתי של א"י. "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים... השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך... פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וירשת... ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך... ואמרת כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח/ זיח). כלומר, מה שעולה על לבו של אדם להתעשר ולהרבות הון, עלול לקלקל את ההכנעה לפני הקב"ה. ולכן ה' צוה לנו את השביעית. ולא רק למען אותן השנים עצמן, אלא עבור השנים לפני שמיטה ואחריהן. כאשר לא שמרו שבעים שנות שמיטה, אגלאי מילתא שקלקלו גם כל ה-390 שנה.

ולכן יש בשנה השביעית ביטול החובות, להתחיל "דף חדש". והנמנע מלתת הלוואות, עליו נאמר "השמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" (דברים טו, ט) ולכן אמר ירמיה "ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו" (ירמיה יז, ה) ומפרש שם רד"ק: "כי אם לא יסור לבו מה', אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ה' לעזור לו". הקללה היא רק אם "מה' יסור לבו" שהוא סומך אך ורק על הרופא וכדומה.

כעת מובן מאד מדוע הלל תקן פרוזבול, "שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה "השמר לך" (גיטין לו.). כלומר יש לנו תמיד לזכור את המטרה הרוחנית והפנימית של המצוה, ולא לקיימה בצורה חיצונית-גולמית בלבד. יכול להיות שהאדם מקיים פרטי שו"ע, ועדיין הוא "נבל ברשות התורה". יכול להיות שהאדם אוכל מאכלים שיש עליהם תוויות "הכשר" מבית-דין המעולה ביותר, אבל הוא אוכל בגרגרנות. אפשר שהאשה תתלבש בלבוש המכסה את כל ראשה או כל גופה, אבל בצבעים גנדרניים או אופני-גירוי השוללים כל מושגי ה"צניעות". כך אמרה התורה: "ועשית הישר והטוב". (דברים ו, יח, עיי"ש רמב"ן בסוף דבריו).

ע"ז יובן לנו סוגיא קשה (גיטין לו:). רבה הלווה כסף לאבא בר מרתא. כאשר הגיע סוף שביעית, א"ל רבה "משמט אני" אבל אבא לא ענה לו "אעפ"כ [שאתה משמט] תקח ממני התשלום". אביי מצא את רבה כשהוא בצער. עד שאביי לימד את אבא להגיד את הנוסח "אעפ"כ". ואז הפטיר רבה: "לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן". ע"כ.

ברור לכל מי שלומד גמרא, שלא ייתכן שהצטער רבה על כספו – (1) הרי הוא קיים בהפסד כסף הזה את מה שמצווה עלינו התורה! (2) ואפילו אם יטעה מי שרוצה לטעות שיש כאן ביקורת עליו, י"ל מה טעם ראה התלמוד טעם להנציח סיפור גנאי זה לדורות? (3) לשם מה יש לסיים דוקא בגנותו של אבא "לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן" (4) משום מה לתאר אותו "צורבא מרבנן"? יגידו "אבא" ודי.

מפרש "פתחי שערים" (רי"א חבה) דף יז, שכל תקנת פרוזבול היתה שלא תנעול דלת לפני לווין. ואם כתוב במשנה (שביעית זי) שיש ללוה לומר "אעפ"כ", זהו תקנת הכלל וחינוכם כדי שיתפרסם לכל הקהל שיש להלוות זל"ז. ובכן, זהו יותר חשוב פי כמה מאשר החומרא של "צורבא מרבנן" המהדר לשמור "שמיטה" כפי הנראה לו לכאורה מדאורייתא. צערו של רבה היה לא על הכסף, אלא על שאפילו "צורבא מרבנן" עוד לא הגיע לכלל "דעת", היינו הבחנה דקה של הנאמך במשנה שצריכים להציל את הרבים ממכשול שהם נמנעים מלהלוות זה לזה. (שם לא היה יודע מה שכתוב במשנה כשלעצמה, היינו "חכמה" ולא "דעת"). – **נלמד מזה!** (עיי"ן רש"י הירש על דברים, סוף דף קעב, תירוץ אחר)